

АНДАТПА

Жабыкпаева Айгуль Габызхановның «Қостанай облысындағы иксодофаунаны зерттеу және иттердің бабезиозын алдыналу» тақырыбында диссертациялық жұмысы 8D09101-Ветеринариялық медицина білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алуға ұсынылған

1. Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Иксодид кенелері (*Ixodoidea ticks*) – қансорғыш буынаяқтылар, әлемдегі ең көп таралған эктопаразиттердің бірі және жануарлар мен адамдардың қауіпті вирустық, бактериялық және қарапайым ауруларының көптеген қоздырғыштарының резервуары және тасымалдаушысы болып табылады. Қоздырғыштардың, ортақ иелердің және тасымалдаушылардың біртұтас берілу механизмінің болуы адам мен жануарларда жұқпалардың біріккен табиғи ошақтарының болуын анықтайды: энцефалит, бореллиоз, гранулоцитарлы анаплазмиоз, эрлихиоз, нутталиоз, бабезиоз және тейлериоз.

Иксодид кенелерінің медициналық және ветеринарлық маңыздылығын асыра бағалау қиын, дегенмен, Қазақстан аумағында қан соратын кенелер фаунасын қарқынды зерттеу кеңес заманында 20 ғасырдың 50-80 жылдарында болғандығы белгілі. Болашақта иксодид кенелерінің фаунасы мен таксономиясын зерттеу тек эпизодтық сипатта болды. Әртүрлі дереккөздерде Қазақстанның оңтүстік, батыс және шығыс өңірлеріндегі иксодид кенелерінің фауналық кешендері туралы кейбір мәліметтер келтірілген. Бүгінгі күнге дейін еліміздің солтүстік аймағындағы иксодид кенелерінің фаунасы туралы заманауи деректер жоқ, бұл тақырыпқа қатысты соңғы мәліметтер тек 20 ғасырдағы (50-60 жылдардағы) әдебиеттерде ғана кездеседі.

Соңғы онжылдықтарда экологиялық тепе-теңдіктің бұзылуы, климаттың өзгеруі, фауналық кешендерге қарқынды антропогендік әсер иксодид кенелерінің санына, географиялық диапазондардың шекараларына және олардың эпидемиологиялық белсенділігіне әсер етеді.

Ресей Федерациясында орналасқан қан-паразиттік инфекциялардың белгілі табиғи ошақтарымен шектесетін Қазақстанның географиялық орналасуы, ландшафттық-климаттық жағдайлар мен жануарлар әлемінің алуан түрлілігі әртүрлі қоздырғыштармен жұқтырылған иксодидикалық кенелердің айналымы үшін қолайлы алғышарттар жасайды.

Алайда, иксодид кенелерімен тасымалданатын ауруларды зерттеудің ғылыми және практикалық маңыздылығына және әлемде осындай зерттеулердің едәуір санына қарамастан, Қазақстанның солтүстік өңірінің аумағында, атап айтқанда Қостанай облысында айналымда жүрген ауру тасымалдаушы кенелер мен қоздырғыштар туралы білімде айтарлықтай алшақтық бар.

Осы уақытқа дейін әртүрлі жағдайларда, әсіресе иттердегі векторлық етқоректі аурулардың эпизоотиялық көрінісінің көптеген аспектілері әлі жеткілікті зерттелмеген және түсіндірілмеген. Иттердегі ең көп таралған және клиникалық маңызды ауру-бұл жануардың денсаулығына орны толмас

зиян келтіретін бабезиоз. Жыл сайын бабезиоз проблемасы күшейе түсуде, бұған қалалар аумағында иксод кенелерінің биотоптарының пайда болуы, сондай-ақ жеке меншік иелерінде иттердің көбеюі ықпал етеді.

Мәселенің өзектілігіне және жұқтырған иксодикалық кенелердің болуы үшін табиғи-климаттық, биологиялық және эпизоотологиялық алғышарттардың болуына қарамастан, иттердің бабезиозын зерттеуге жеткілікті көңіл бөлінбейді. Иттердің векторлық ауруларының, сондай-ақ зооноздық алаңдаушылық тудыратын аурулардың таралуы, эпидемиологиясы, диагностикасы және лечения туралы аз ақпарат. Қостанай облысының аумағында иттердің бабезиозының айналымдағы штаммы туралы ақпараттың болмауы маңызды аспект болып табылады. Эндемиялық жағдайдың дәлелденген фактілері болмаса, иттердегі бабезиозға қарсы емдік және профилактикалық шаралар кешенін жетілдіруге мүмкіндік жоқ.

Осыған байланысты тиімді профилактикалық және емдік шараларды ұйымдастыру мақсатында иксодофаунаны, ит бабезиозының спецификалық тасымалдаушыларын және аурудың эпизоотологиясын заманауи нақтылау өзекті болып табылады.

2. Диссертациялық зерттеудің мақсаты: Қостанай облысының аумағында иттердің бабезиозының тасымалдаушыларын сәйкестендіре отырып, иксод кенелерінің түрлік әртүрлілігін зерделеу. Иттердің бабезиозының таралуын, эпизоотиялық процесінің ерекшеліктерін және ауруды емдеу және алдын алу хаттамаларын жетілдіруді зерттеу.

3. Зерттеу нысаны: иксод кенелері, бабезиоз диагнозы қойылған иттер.

4. Зерттеу тақырыбы: *Babesia canis*

5. Зерттеу міндеттері: 1. Қостанай облысының аумағында иксод кенелерінің түрлік құрамын мониторингілеу және сәйкестендіру (географиялық таралуы).

2. Иксодты кенелердің *Babesia spp.* қоздырғышымен жұқтыруын анықтау үшін кенелерде және ауру иттердің қан үлгілерінде *Babesia* молекулалық-генетикалық сәйкестендіру.

3. Қостанай облысы жағдайындағы иттердің бабезиозының эпизоотологиясының ерекшеліктерін зерделеу: соңғы жылдардағы сырқаттанушылық динамикасы, иттерді жұқтырудың маусымдық, жас және тұқымдық ерекшелігі.

4. Қостанай облысында кездесетін бабезиялы иттердің морфометриялық көрсеткіштерін зерттеу және бабезиозбен ауыратын иттердің қанының клиникалық, гематологиялық және биохимиялық көрсеткіштерін зерттеу.

5. Иттердің бабезиозының алдын алу шаралары мен емдеу хаттамасын жетілдіру және оны Қостанай қаласының ветеринарлық клиникаларының тәжірибесіне енгізу.

6. Ғылыми жаңалық.

Қостанай облысы – Қазақстанның солтүстік аймағындағы иксодты кенелердің түрлік әртүрлілігі, таралуы және паразиттік маусымдылығы туралы жаңа және заманауи деректер ұсынылған.

Қостанай облысында иттердегі бабезиоз ауруының негізгі тасымалдаушысы ixodid кененің *D.reticulatus* түрі анықталды.

Алғаш рет Қостанай облысында мекендейтін кенелерде *Babesia* баржоғы зерттеліп, молекулярлық-генетикалық әдістер арқылы ixodid кенелердің *Babesia canis* жұқтыруы анықталды.

Қазақстанның солтүстік өңірі жағдайында маусымдық және жастық аспектіде иттердегі бабезиоз ауруының эпизоотиялық жағдайы мен динамикасы зерттелді.

Иттердегі бабезиозға қарсы Преднизолон және Дюфалак препараттарын қолдану арқылы ғылыми негізделген, тиімді емдеу хаттамасы әзірленді және Қостанай қаласының ветеринарлық клиникаларының тәжірибесіне енгізілді.

Babesia canis ауруының таралуын азайту үшін дәлелді, жақсартылған, тиімді алдын алу шаралары ұсынылды.

Шыны слайдта кенелердің тұрақты препаратын дайындаудың жаңа әдісі ұсынылды. Пайдалы модельге патент №4171.

7. Қорғауға шығарылатын ережелер:

Қостанай облысының ландшафттық және климаттық белдеулеріне байланысты иксодид кенелерінің түр құрамы.

Ixodid кене *D.reticulatus* түрі Қостанай облысында азу бабезиозының негізгі тасымалдаушысы болып табылады.

Babesia canis Қостанай облысындағы ит бабезиозының негізгі этиологиялық қоздырғышы болып табылады.

Қостанай облысында ит бабезиозының эпизоотологиясының таралуы мен ерекшеліктері.

Қостанай және Қостанай облысындағы ветеринарлық клиникаларда иттердегі бабезиозды емдеудің жетілдірілген хаттамасы мен алдын алу шаралары.

8. Алынған нәтижелердің практикалық маңыздылығы

Алынған нәтижелер Қазақстанның Қостанай өңірінің иксодофаунасы туралы мәліметтерді кеңейтеді және нақтылайды. *Babesia canis* қоздырғышының таралуындағы иксодид кенелерінің рөлі. Табиғи-ошақты аурулармен күрестің өзекті мәселесін шешуге елеулі үлес қосады. Маусымдық-жас аспектісінде иттердің бабезиозымен сырқаттанушылық динамикасын анықтау Қазақстанның солтүстік өңірі жағдайында инвазия эпизоотологиясының ерекшеліктерін ашатын қосымша деректер болып табылады.

Қостанай қаласының ветеринариялық клиникалары жағдайында иттердің бабезиозы кезінде Преднизолон және Дюфалак препараттарын пайдалана отырып, тиімді емдеу хаттамалары сыналды және олардың тәжірибесіне енгізілді. Иттердің бабезиозына жол бермеу үшін профилактикалық шаралар жетілдіріліп, ұсынылды. Қостанай қаласының «VET ZABOTA», «Догма», «Айболит» ветеринариялық клиникаларына және Рудный қаласының «Vetlab» клиникасына енгізу актілері.

Зерттеу нәтижелері Украинаның Ұлттық биоресурстар және табиғатты пайдалану университетінің Паразитология және тропикалық ветеринария кафедрасында паразитология курсы бойынша оқу процесінде қолданылады, Киев қ. 14.03.2018 ж. №3.

Жұмыс нәтижелері сынақтан өткізілді және түрінде ресімделді:

– иттердегі бабезиозды емдеу және алдын-алу бойынша практикалық ұсыныстар - "Иттердің бабезиозы. Қостанай облысында таралуы, диагностикасы, лечение және профилактикасы "(Қостанай өңірлік университетінің ғылыми-техникалық кеңесі А.Байтұрсынұлы", 13.09.2024 ж. № 1 хаттама).

-ветеринария және биология мамандықтары бойынша білім алушыларға, жоғары және орта арнаулы оқу орындарының оқытушыларына, ветеринариялық дәрігерлерге және диагностикалық орталықтардың мамандарына көмек көрсету үшін "Жануарлар бабезиоздары (эпизоотология, биология, диагностика түр детерминанты)" оқу құралы (Ветеринария және мал шаруашылығы технологиясы факультетінің кеңесі, "А. Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті", 29.03.2018 ж. № 3 хаттама).

- №4171 "слайдтағы кенелерден тұрақты препаратты дайындау әдісі" пайдалы моделіне патент.

МК070118.1 нөмірімен АҚШ Ұлттық биотехнологиялық ақпарат орталығының (NCBI) GenBank дерекқорына енгізілген. "Қостанай облысының биотоптарының кенелерінен оқшауланған *Babesia canis* нуклеотидтер тізбегі (*Babesia canis* isolate Kaz-Dr93 small subunit ribosomal RNA gene, partial sequence)".

Зерттеу нәтижелері дәріс курстарында және экология, зоология, паразитология бойынша зертханалық сабақтарда, дипломдық жұмыстарды, магистрлік, докторлық диссертацияларды орындау және ғылыми зерттеулер жүргізу кезінде пайдаланылуы мүмкін.

9. Докторанттың үлес қосуына сипаттама

Зерттеудің маңызды бөлігі дербес жүргізілді: иксодты кенелердің түр құрамын жинау, анықтау, талдау, иттердегі бабезиозға қатысты эпизоотиялық жағдайды жинау және талдау жүргізілді, бабезиоздың клиникалық-гематологиялық көрсеткіштері зерттелді. Кенелер мен ит қанындағы бабезияның молекулалық-генетикалық идентификациясына қатысу. Иттердің бабезиозына қарсы емдеу хаттамасы және алдын алу шаралары әзірленіп, сынақтан өтті. Талдау, нәтижелерді синтездеу және қолжазбаны дайындау жүргізілді.

Диссертация «Қостанай облысының экожүйелеріндегі иксодофаунаны зерттеу және иттердің бабезиозының (пироплазмозының) алдын алудың заманауи әдістерін әзірлеу» тақырыбы бойынша № 0118РКИ0035 тіркеу картасы бастамашылық тақырыбы аясында орындалды.

10. Диссертация нәтижелерін апробациялау.

- "Ресейдің АӨК дамуының қазіргі кезеңіндегі Ветеринариялық медицина, ветеринариялық-санитариялық сараптама, Биотехнология және зоотехника мәселелері" Ветеринариялық медицина институтының

халықаралық ғылыми-практикалық конференциясында. Челябинск қ.:
Оңтүстік Орал ГАУ, - 2018-Б. 75-82

- профессор Муслимов Бақытжан Муслимовичті еске алуға арналған III
Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияда (10 желтоқсан 2020). -
Қостанай: ат. А. Байтұрсынова, 2020. - 68-74 ББ

- «Байтұрсынов оқулары-2024» халықаралық ғылыми-тәжірибелік
конференциясында, - Қостанай: Ахмет Байтұрсынұлы атындағы, 2024-Б.177-
180.

Диссертациялық зерттеулердің нәтижелері ғылыми кеңес отырысында
(2018), ғылыми-техникалық кеңесте (2019), Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
ҚӨУ кафедрааралық отырысында (2024) қаралды.

11. Жарияланымдар. Диссертациялық зерттеулердің нәтижелері 9
баспа жұмыстарында көрсетілген: шетелдік рейтингтік басылымындағы
мақала, процентиль-52 - 1, ҚР ҒЖБМ ҒЖБССҚК ұсынған басылымдарда-4
мақала, халықаралық конференция материалдарында-3 мақала, сондай-ақ
патент ҚР № 4171 пайдалы моделіне. Практикалық ұсыныстар -1 және оқу
құралы -1 жарияланды.

12. Диссертацияның көлемі мен құрылымы. Зерттеу материалдары
компьютерлік мәтіннің 130 бетінде көрсетілген. Диссертацияның құрамдас
бөліктеріне мыналар кірді: кіріспе, негізгі бөлім және қорытынды.
Пайдаланылған әдебиет көздерінің тізімінде 177 атау бар. Жұмыс мәтінде
38 сурет, 22 кесте және 11 қосымша орналастырылған.

Диссертациялық жұмыс компьютерлік мәтіннің 130 бетінде ұсынылған,
оның ішінде: кіріспе, әдебиеттерге шолу, жеке зерттеулер, нәтижелердің
қысқаша мазмұны, қорытынды және пайдаланылған әдебиет көздерінің
тізімінде 187 атау бар. Жұмыс мәтінде 39 сурет, 24 кесте, 1 формула және
12 қосымша орналастырылған.